

СТАН ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ РОБІТ В УКРАЇНІ: СТАТИСТИЧНИЙ РОЗРІЗ

Т.Б. Лебеда,

Центр досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М.Доброва НАНУ

Проаналізовано сучасні тенденції фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні на основі статистичних даних. Виокремлено основні джерела фінансування наукових досліджень. Досліджено розподіл витрат на наукові та науково-технічні роботи за їх видами. Визначено пріоритетні регіони України, де зосереджений основний обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт.
Ключові слова: фінансування науки, наукоємність ВВП, наукові дослідження, наукова діяльність.

Постановка проблеми. Економічне зростання передових країн світу супроводжується бурхливим розвитком науки та техніки, що забезпечується належним рівнем фінансування науково-технічної сфери.

Останнім часом в Україні спостерігається тенденція до зменшення обсягів фінансування науки, зокрема знижується частка державного фінансування. Така ситуація є великою проблемою становлення країни на інноваційний шлях розвитку, оскільки належний рівень фінансування науки є одним із найважливіших аспектів розвитку інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про актуальність та важливість питання фінансового забезпечення наукових досліджень та розробок. Проблема фінансування наукової та науково-технічної діяльності присвячена значна кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Науковцями здійснено спробу визначення кількісного орієнтиру бюджетного фінансування науково-технічної діяльності в Україні [1]. Значну увагу приділено стимулюванню недержавних інвестицій в інноваційний процес [2].

Мета статті – проаналізувати та виявити сучасні тенденції фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні на основі статистичних даних.

Узагальнюючи світовий досвід, визначено, що вплив вітчизняного науково-технічного потенціалу на соціально-економічний розвиток країни чітко корелює з часткою валового внутрішнього продукту, яка витрачається на наукові дослідження (наукоємністю ВВП). Зростання цієї частки не тільки дозволяє нарощувати такий вплив, а й докорінно змінює функціональну роль науки в житті країни. Тому наукоємність ВВП розглядається сьогодні як одна із найважливіших характеристик інноваційності країни [3].

Існують порогові значення індикатора наукоємності ВВП, які визначають можливості наукової сфери реалізувати свої основні функції: соціокультурну, пізнавальну, економічну [4]. Якщо частка витрат на науку менша 0,4% ВВП, то наука в країні може виконувати лише соціокультурну функцію. В інтервалі від 0,4% до 0,9% від обсягу ВВП наука спроможна давати певні наукові результати і здійснювати пізнавальну функцію в суспільстві. І лише при витратах на науку, які перевищують 0,9% ВВП, починає виконуватись її економічна функція. Для України, відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», цей показник складає 1,7% ВВП, при якому виконується економічна функція науки, тобто стає помітним вплив науки на розвиток економіки. В даному випадку враховується значна тінізація економіки нашої країни (реальний ВВП більший від офіційного).

У розвинених країнах світу фінансуванню ДіР приділяється значна увага. Наприклад, до країн-лідерів з найбільшим рівнем витрат на ДіР належать: Ізраїль (4,74%), Швеція (3,63%), Фінляндія (3,47%), Японія (3,39%), Південна Корея (3,22%), США (2,68%) [5]. За даними Світового економіч-

ного форуму «The Global Competitiveness Report», Україна посідає 78-ме місце серед країн Західної Європи за критерієм інвестування фінансових ресурсів у ДіР, що лежать в основі розвитку та повноцінної реалізації інноваційної діяльності [2].

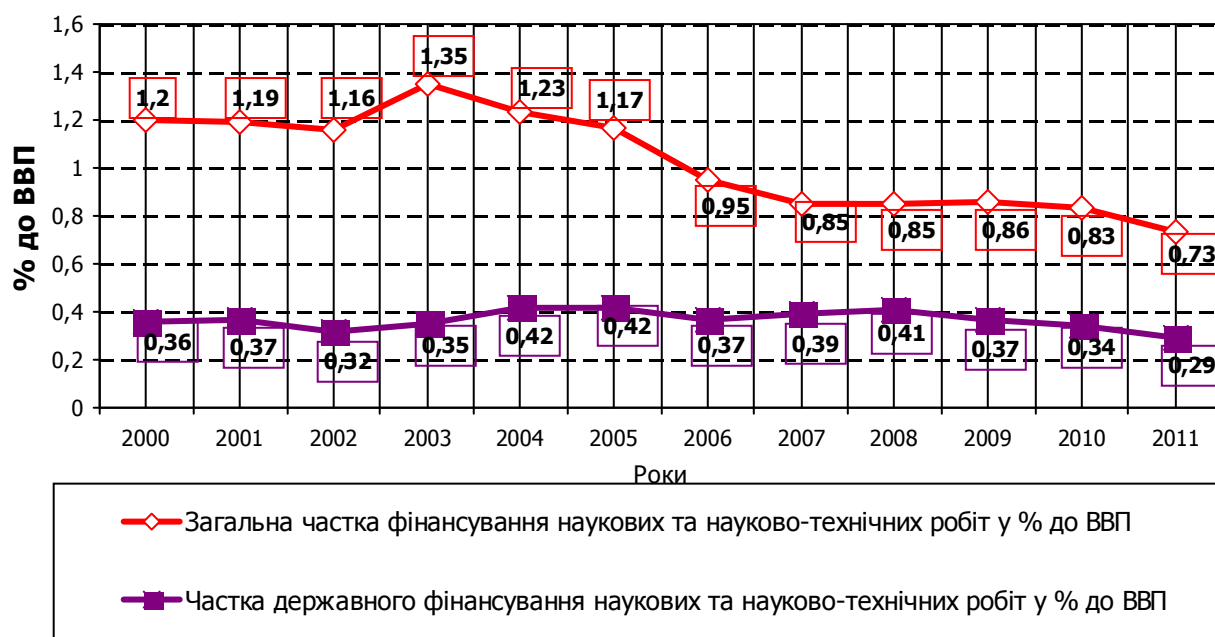


Рис. 1. Динаміка обсягу фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні, % до ВВП
Розраховано автором на основі джерел [6–11]

В Україні з 2003 р. спостерігається тенденція до зменшення фінансування науки (рис. 1). В 2003 р. цей показник становив 1,35% ВВП, а в 2011-му склав 0,79% ВВП і був найнижчим, починаючи з 2000 р. За останнє десятиліття фінансування науки жодного разу не досягло порогового значення (1,7% ВВП), починаючи з якого можна сподіватись на істотний вплив науки на розвиток економіки [12]. Частка державного фінансування науки не перевищувала 0,5% ВВП з 2000 р., а в 2011 р. цей показник був найнижчим за останні роки і склав 0,29% ВВП.

Таке зниження витрат на науку негативно відображається на показниках інноваційної діяльності в економіці і погіршує її конкурентоспроможність. Зокрема, зниження обсягів фінансування науки зумовлено світовою економічною кризою 2008–2009 рр. та нестабільною політичною ситуацією в країні.

Фінансування науково-технічної діяльності у всьому світі є прерогативою держави, яка свідомо бере на себе зобов'язання щодо фінансування ДіР, оскільки на цьому капітало-

емному і неприбутковому етапі інноваційного процесу для приватного сектору відсутні вагомі стимули інвестування власного капіталу. Однак, за відсутності в необхідному обсязі державних коштів, важливим завданням стає стимулювання недержавних інвестицій у інноваційний процес [2]. Належний рівень фінансування науки в більшості країн світу забезпечується не тільки за рахунок державного бюджету, але й шляхом залучення коштів промисловості, банків і т.п. [3].

Державний бюджет України залишається одним з головних джерел фінансового забезпечення науково-технічної діяльності (рис. 2). У зв'язку із фінансовою кризою 2008–2009 рр. зменшилось фінансування наукових досліджень за рахунок коштів вітчизняних та іноземних замовників.

У цьому випадку доцільно запозичити іноземний досвід стосовно залучення бізнес-сектору в інноваційний процес. У країнах Європейського Союзу частка витрат на науку підприємницького сектору зберігається в межах 1,03–1,11% ВВП [5].

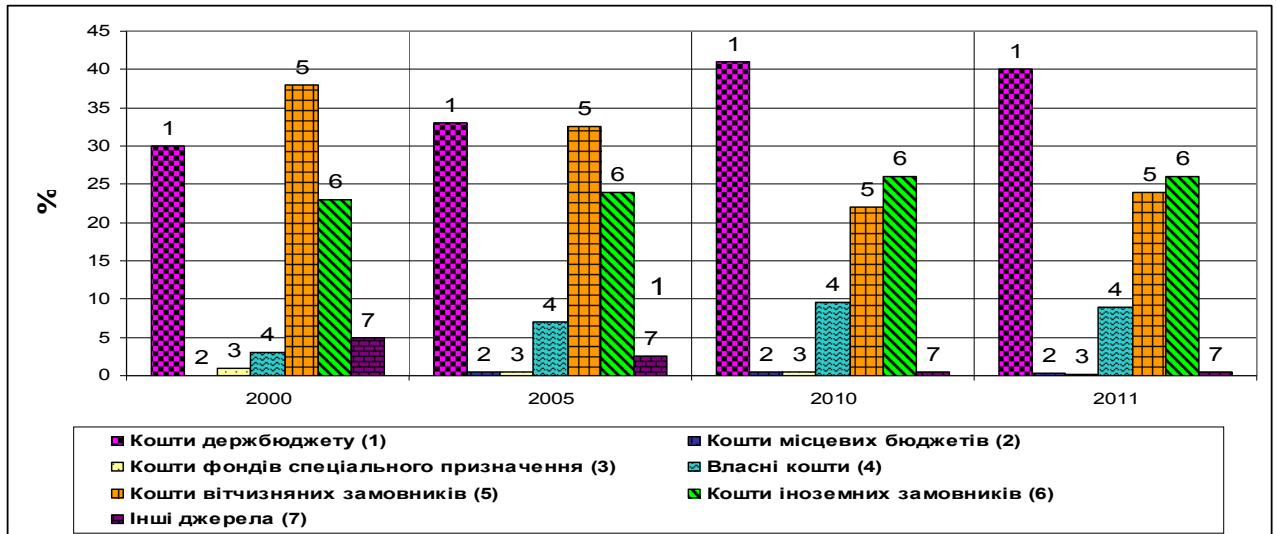


Рис. 2. Розподіл обсягу фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами, % до загального обсягу
Розраховано автором на основі джерел [6-11]

На жаль, в Україні склалась така ситуація, що вітчизняні підприємці не усвідомлюють необхідності інвестування в ДіР та їх комерціалізацію. Держава повинна активніше впливати на інноваційні процеси, виступати їх ініціатором та залучати до інноваційного процесу підприємців, навіть примусово.

Варто зазначити, що впровадження інновацій сприяє покращенню багатьох позицій в діяльності підприємства, що проявляється в посиленні їх конкурентоспроможності, зростанні прибутковості, розширенні ринкового сегмента тощо.

Враховуючи масштабність, фінансову ємність впровадження інновацій та обмеженість власних ресурсів суб'єктів господарювання і

бюджетних коштів, виникає необхідність залучення в процес інвестування інновацій фінансових ресурсів банківського та небанківського сегмента фінансового ринку. В світовій практиці фінансові інститути, які беруть участь у фінансуванні інноваційної діяльності, отримують додаткові стимули [2]. Державне гарантування повернення кредитів – один з найперспективніших шляхів залучення банківських ресурсів до фінансування інноваційної діяльності.

Витрати на наукові та науково-технічні роботи розподіляються між фундаментальними та прикладними дослідженнями, науково-технічними розробками та науково-технічними послугами (рис. 3).

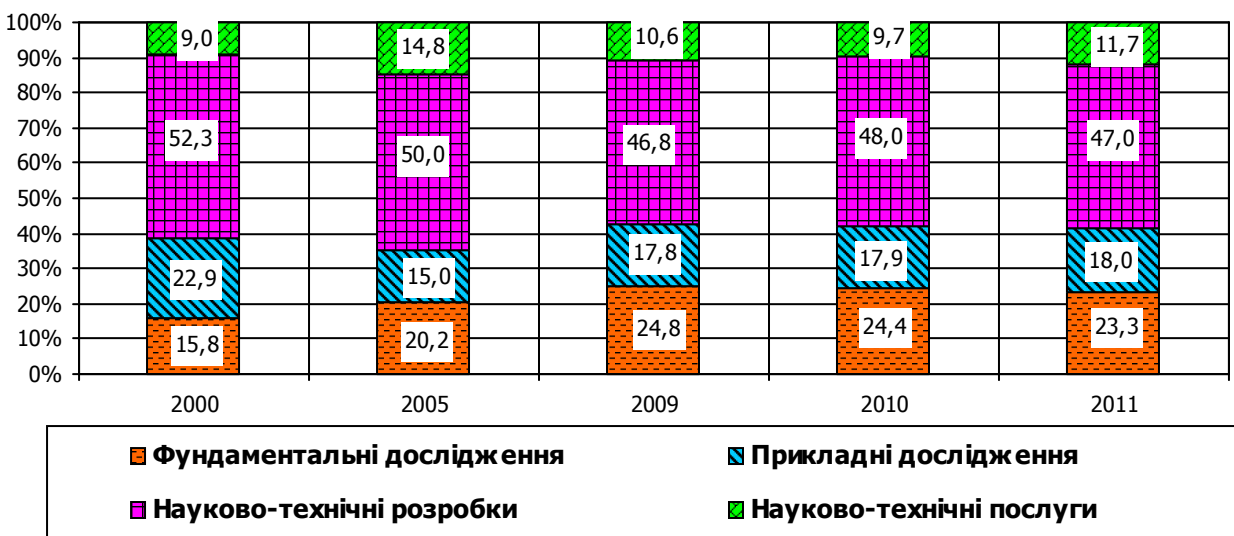


Рис. 3. Розподіл внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами наукових організацій за видами робіт, % до загального обсягу
Розраховано автором на основі джерел [6-11]

У структурі фінансування науки повинні збалансовано взаємодіяти всі складові: фундаментальна наука, прикладні дослідження та розробки. Досвід розвинених країн визначає таке співвідношення між цими складовими, а саме: 15% – на фундаментальну науку, 25% – на прикладну науку, 60% – на розробки [3], що дозволяє більш ефективно використовувати результати ДіР в економіці. Сьогодні в Україні ця пропорція дещо порушена.

Підприємницький сектор на етапі фундаментальних досліджень не зацікавлений інвестувати кошти в ДіР через досить високий ризик втрати коштів, непередбачуваність процесу наукового пошуку, складність комерціалізації результатів науково-технічної діяльності тощо. Таким чином, значна фінансова підтримка фундаментальних досліджень повинна здійснюватися з боку держави.

Слід зауважити, що зацікавленість бізнес-сектору в інвестуванні значно підвищується по мірі наближення наукових розробок до стадії їх втілення у форму, придатну для використання у виробничій діяльності [2].

Найбільш витратними є науково-технічні розробки, саме тому значна частина коштів має бути спрямована на розробки.

З роками структура фінансування наукових та науково-технічних робіт за регіонами суттєво не змінюється (рис. 4). Наукові та науково-технічні роботи лише у Харківській, Київській областях та місті Києві фінансуються більше ніж на 50% від загального обсягу фінансування. Решта коштів розподіляється між іншими регіонами. Така ситуація пояснюється тим, що саме в Харківській області та місті Києві зосереджено найпотужніший науковий потенціал.

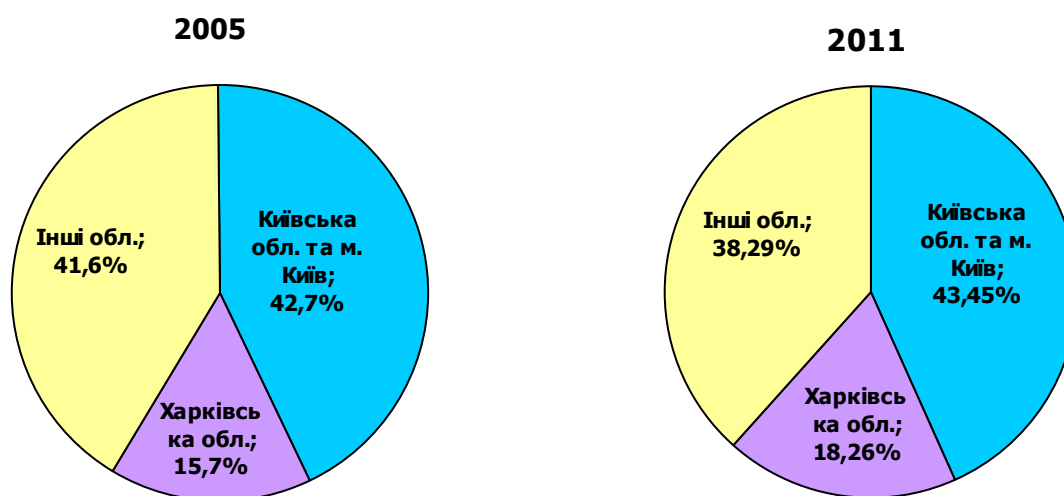


Рис. 4. Розподіл фінансування наукових та науково-технічних робіт за регіонами, % до загального обсягу
Розраховано автором на основі джерел [6-11]

Зокрема, у Харківській, Київській областях та місті Києві зосереджено 44% організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи. Відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [13] в Україні створено 16 технопарків, з них 7 технопарків знаходяться у Києві.

Така ситуація свідчить про нерівномірний розподіл коштів на ДіР за регіонами та

значну їх концентрацію в кількох областях. Цей факт негативно впливає на інноваційний розвиток країни загалом.

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу, сучасний стан фінансування науки в Україні є досить невтішним, оскільки спостерігається тенденція до зниження обсягів фінансування наукових та науково-технічних робіт порівняно із низкою країн світу, що свідчить про відставання України

ФІНАНСУВАННЯ НАУКИ

в інноваційному розвитку.

На даному етапі розвитку країни, окрім збільшення витрат бюджету на наукові дослідження і розробки, необхідно здійснювати пошук нових джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт. Важливим кроком до фінансового забезпечення наукових досліджень в Україні є залучення та стимулювання бізнес-сектору в інноваційний процес. Також важливо залучати в процес інвестування ДіР фінансові ресурси банківського та небанківського сег-

мента фінансового ринку. Фінансові інститути, які беруть участь у фінансуванні ДіР, повинні отримувати додаткові стимули.

Отже, якщо держава не змінить свого ставлення до фінансового забезпечення наукових досліджень, вона і далі буде втрачати конкурентні позиції економіки. Недофінансування наукових досліджень призводить до витоку наукового потенціалу за кордон і переводить країну в розряд слабо-розвинених. Недооцінка ролі наукових досліджень гальмує розвиток України

Література

1. Булкін І.О. До питання визначення кількісного орієнтиру обсягу бюджетного фінансування науково-технічної діяльності в Україні / І. О. Булкін // Проблеми науки. – 2011. – № 6. – С. 2-10.
2. Юркевич О.М. Інноваційне спрямування інвестиційного потенціалу фінансових інститутів / О. М. Юркевич // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 81-86.
3. Маліцький Б.А., Попович О.С., Соловйов В.П. та ін. Раціональне фінансування науки як передумова розбудови знаннєвого суспільства в Україні. – К.: Фенікс, 2004. – 32 с.
4. Маліцький Б.А. Прикладне наукознавство / Б.А. Маліцький. – К.: Фенікс, 2007. – 464 с.
5. Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних статистичних порівняннях: Монографія / Єгоров І.Ю., Жукович І.А., Рижкова Ю.О. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 156 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2012. – 305 с.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2010. – 347 с.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2008. – 361 с.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2006. – 362 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2004. – 360 с.
11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. – К. : Держкомстат України, 2002. – 625 с.
12. Яцишина І.В. Фінансування науки як ключова проблема інноваційного розвитку країни / І.В. Яцишина // Економічний простір. – 2010. – №38.
13. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ.

Т.Б. Лебеда

СОСТОЯНИЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ РАБОТ В УКРАИНЕ: СТАТИСТИЧЕСКИЙ РАЗРЕЗ

Проанализированы современные тенденции финансирования научных и научно-технических работ в Украине на основе статистических данных. Выделены основные источники финансирования научных исследований. Исследовано распределение расходов на научные и научно-технические работы по их видам. Определены приоритетные регионы Украины, где сосредоточен основной объем финансирования научных и научно-технических работ.